

բիւր կայ . կրանիթեան հողերուն մէջ շատ կ'ըլլան, բայց ջրերնին քիչ է . վասն զի անձրևի ջուրը դիւրաւ կը ցամքի ու ինչուան կրային խաւերուն վրայ կ'իջնայ :

Մղբիւրներ կան որ բոլոր տարին միակերպ կը վազեն . կան ուրիշներ ալ որ միայն ամառը կը ցամքին, և ասոնք երկրիս մակերևութին խիստ մօտ են . վասն զի իրենց ջուրը կը լըմըննայ, ու երբոր անձրև կուգայ՝ նորէն կը սկսին վազել : Այն աղբիւրներ ալ որ երբեմն կը վազեն ու երբեմն կը ցամքին, բայց ասոնք քիչ են . զանազան պատճառներէ առաջ կուգայ աս բանս, որոնց մեկնութիւնը ուրիշ տեղ տուած ենք : Չմեռը սառուցի ատեն աղբիւրներէն շատը ամառուան երաշտով թէ ատենի պէս կը քաշուին . աս ըսել չէ թէ գետնին տակի ջրերը բոլոր կը սառնին, հապա թէ միայն աղբիւրակը սառելով ու գոցուելով՝ բաւական կ'ըլլայ ներսի ջրին վազուածքը կտրելու : Մղբիւրներու ջրերուն տաքութիւնը կը կախուի իրենց խորութենէն . որչափ որ աղբիւրին ջուրը գետնին խորէն բղխի, իրեն տաքութիւնն ալ այնչափ աւելի կ'ըլլայ :

Մղբիւրներու ջրերը որչափ որ զուտ կը կարծուին, այնչափ չեն : Արային լեռներէ բղխածները շատ անգամ կրային ածխուտի հետ խառն են, և մարնայի մէջէն անցած ջրերը օձառի գոյն ունին ու հողի համ . կաւերու մէջէն բղխածները գաճիմասունք ունին՝ որ տակը նստելով չեն թողուց որ բան ջարեղէնները եփին, ու լուծուելով ալ չեն թողուր որ օձառը փրփրայ :

Ուրիշ յօդուածով մըն ալ հանքային ջրերու վրայ կը խօսինք :

Սահման :

ՍԱՄՈՒԿԸ շատ տեսակներ ունի, և իրեն ընդհանուր կազմուածքին ու դրսի կերպարանքին նայելով՝ ուրիշ

միջատներէն շատ տարբեր է : Ուրիշներուն պէս վեց ոտք ունենալու տեղը ութ ոտք ունի, ասոնց ծայրերն ալ մէյմէկ շարժուն ճանկեր կան . ա. չուրներն ալ նոյնպէս ութը հատ են, բայց երբեմն վեց հատ ունեցող ալ կը գտնուի . աս աչքերը անշարժ են, ու ասոնց կազմութիւնը ուրիշ միջատներու աչքէն շատ տարբեր է . և որովհետեւ ամէն մէկը միայն մէկ ոսպնաձև մը ունին, անոր համար ճիշդ դիմացի առարկաներէն զատ ուրիշ բան չեն կրնար տեսնել . տեսականերուն համեմատ աչքերնուն դիրքն ալ կը փոխուի :

Սամուկները փոխակերպութիւն չունին ուրիշ միջատներուն պէս, այսինքն թրթուր ու թիթեղնիկ չեն դառնար, հապա միայն հաւկթով կը բազմանան . աս հաւկթները իրենց շինած խոզակներուն մէջ կը դնեն, որ մամուկի բոյն կամ սարդի ոստայն կ'ըսուի . ամէն տեսակ մամուկ մասնաւոր ձևով մը կը շինէ իր խոզակը ու բոյնը : Մէն մարդ գիտէ թէ մամուկները ինչ Զարպուկութիւնց որոգայթը կը հիւսեն : Փորերնուն վարի ծայրը թելահանի՝ պէս հինգ հատ պզտի ծակեր կան, որ մամուկը ուղածին պէս կրնայ նեղցընել ու լայնցընել . աս ծակերը պզտի խողովակով մը կ'երթան կը միանան չորս հատ փամփուշտի հետ . անոնց մէջ խժային հիւթ մը կայ, որով իրենց որոգայթը կը շինեն : Բայց աս որոգայթը հիւսելու համար ծակուծուկ տեղուանք կը փնտռեն, որպէս զի վտանգներէն ազատելու ապահով տեղ մը ունենան : Իրենց սիրած տեղը որոշելէն ետքը, որոգայթին մէկ ծայրը փորուն մէջի նիւթովը պատին կը կպցընեն, ետքը թելը երկընցընելով դիմացի պատին կը հասցընեն : Հոն տեղն ալ հաստատելէն վերջը, դարձեալ առջի տեղը կը դառնան, և այս պէս կը շարունակեն ճամբան ինչուան

որ բաւական սեպեն շինած զուգահեռական գծերը . ետքը անոնց վրայէն ալ աւելի մօտ մօտ թելեր կը ձգեն , այսպէսով կը հիւսեն իրենց որոգայթը՝ ճանձեր ու մանր միջատներ բռնելու համար . աս ցանցէն զատ խորշ մըն ալ կը հիւսեն ու հոն կը պահուրտին բռնած որսը յափշտակելու համար : Իսկ խորշը երբեմն որոգայթին մէջ տեղը կ'ըլլայ . թէպէտ ծայրն ալ ըլլայ՝ միշտ թելերով կապակցութիւն մը ունի ցանցին հետ , և անոր ցնցուելէն՝ չէ թէ միայն շուտ մը կ'իմանան որոգայթին մէջ բան մը իյնալը , հապա նաև այնպիսի վարպետութեամբ ձգուած են ան թելերը որ անոնց վրայ դիւրաւ կը վազեն , և որսը ձեռքերնէն չկրնար ազատիլ :

Մամուկի տեսակներ կան որ հողուն տակը գլանաձև խողակներ կը շինեն . ասոնց վրայ ալ ծխնիի վրայ առած դռնակ կայ՝ որ մամուկը ուղածին պէս կրնայ բանալ ու գոցել :

Վաղղիայի մէջ մամուկ մը կայ որ իր բոյնը շինելու համար՝ խոտ չռուսնող ու դարվար տեղուանք կը փրնտուէ , որպէս զի վրան ջուր չկարենայ կենալ . և կը նայի որ հողը պինդ ըլլայ ու խորտուբորտ տեղեր չունենայ : Իսկպիսի տեղ մը գտնելէն ետքը մէկ կամ երկու ոսնաչափ խորութեամբ , և չորս կողմէն հաւասար տրամագրծով գետնի տակ ճամբայ մը կը փորէ , ու ան ճամբուն պատերը իր մանածովը կը պատէ կը կայցընէ : Վուռը կը փորէ՝ կարգ կարգ շաղախով շինած , որ իր մետաքսովը աղէկ մը կը միացընէ : Երբ սի կողմը երբեմն շիտակ կ'ըլլայ՝ երբեմն ալ խորտուբորտ բոյնին բոլորտիքը եղած երկրին պէս , որպէս զի բոյնը աչքի չգարնէ . իսկ ներսի դին կորնութարդ է ու իր շինած բարակ մետաքսովը պատած : Վուռը պատած թելերուն ծայրերը բոյնին ներսի դիէն առիքին վրայ կը կայցընէ որ ծխնի մը կը դառնայ . երբոր մամուկին մէկը ոյժ տալով դուրս ելլէ կամ ներս մտնէ , դուռը իր ծանրութեամբը ինքնիրեն

կը գոցուի : Երբոր մամուկը տանը մէջ նստած է , և ուրիշ մը ուղենայ ներս մտնել , կ'ելլէ քաջութեամբ դուռը կը հրէ . երբոր կէս մը բաց մնայ դուռը , թշնամիին հետ կը կուռի ու կը յաղթէ . բայց յաղթուելու որ ըլլայ՝ կծկրտած բոյնին ներսերը կը քաշուի :

Սրային մամուկներ կան որ իրենց տունը գլխի վայր դարձած ամանի ձևով կը հիւսեն՝ զանգակի պէս , ու իրենք մէջը նստած՝ անօթին մէջի օդը ծծելով շունչ կ'առնուն , ու քրին մէջի միջատներն ուտելով կ'ապրին : Մամուկներ ալ կան որ ամենեւին որոգայթ չեն հիւսեր , հապա յարձրկելով միայն որս կ'ընեն . ոմանք ալ կամաց կամաց աղէկ մը կը մօտենան , ու յանկարծ որսին վրայ կը ցատքեն :

() արմանալի բան մըն ալ մամուկներուն տեղէ տեղ փոխուիլն է : Երբոր մէկը ուղենայ բնակութիւնը փոխել , կեցած տեղէն թելով վար կը կախուի , ու քամի եղած կողմը դառնալով՝ ուրիշ թելեր ալ կը հանէ բերնէն . ան թելը օդուն մէջ ասդիս անդին շարժելու ատեն՝ ծառի մը , պատի մը և կամ ինչ և իցէ մարմնոյ մը վրայ կը կպչի , ան ատեն մամուկը օտուրնէրովը ան թելերը իրեն կը քաշէ ու կը նայի թէ ամուր կպեր են , ետքը կամուրջի մը պէս վրայէն անցնելով՝ ուղած տեղը կ'երթայ : Իսկ թելերը շատ անգամ կը տեսնուին տներու մէջ մէկ պատէն ինչուան մէկալը , դաշտերու մէջ ծառէ ծառ , ու մեծամեծ պարտէզներու մէջ մէկ ցանկէն մէկալը ձգուած : Եթէ նկատասներորդ դարուն վերջերը իսթէր ու Հուլս անունով բնագէտները առջինն եղան որ մամուկներուն օդին մէջէն տեղէ տեղ երթալը դիտեցին : Մամուկը շատ թելեր ասդիս անդին ձգելէն ետեւ՝ իր կեցած թելը կը փրցընէ , ու մէկալ թելերէն մէկուն կպչելով ինքզինքը քամին կուտայ ու կը թռչտի : Իրաւ է որ պիտի չկարենար աս միջատը հակառակ հովի դէմ ալ ճամբորդութիւն ընել , բայց յայտնի կ'երևնայ թէ օտուրները ղե-

կի կամ նաև թիակի տեղ ալ կը գործածէ : Ընդհանրապէս մամուլներուն տեղէ տեղ փոխուիլը աշնան եղանակին մէջ կ'ըլլայ . բայց ուրիշ տեղներ ալ կրնայ ըլլալ, թէ որ օդը պայծառ ու հանդարտ ըլլայ : Սա մուկները ինչ հասակի մէջ ալ ըլլան, իրենցմէ տկար միջատները անգթութիւն կը սպաննեն, երբեմն նաև մէկգմէկ ալ : Իրենց որսը պատըռտելու կամ սպաննելու համար սրածայր եղունգնին կը բանեցընեն, որ գլխուն դիմացի կողմնէն, և ուղածնուն պէս կրնան երկընցընել՝ կարճըցընել . իսկ քնանալու տեղն թաթերնին մէկմէկու վրայ կը դնեն : Սմանք կը կարծեն թէ մամուլ կը վերաւորուած տեղը կը թիւնաւորէ :

Սամուկները տարին մէյմը վրայի մորթերնին կը փոխեն, ու աս բանիս համար նեղ տեղ մը կը քաշուին, իրենց վրայի պատեանը կը ձգեն . աս շապիկն է որ երբեմն մամուկներու բոյներուն մէջ կը գտնուի :

Իրենց թելահասին ծակերը՝ քիւթային նիւթին ելած տեղը՝ անթիւ ծակեր կան . Սէոմիւր միայն մէկ բերնին վրայ եօթանասուն ծակէն ինչուան ութսուն ծակ համրեց մանրացուցով, շատ ալ աւելի տեսաւ որ չկըրցաւ համրել : Իմէն մէկ բերնին վրայ հազար ծակ կը համրուի . և որովհետեւ հինգ բերան է, ուստի մամուկին թելը 5000 բարակ թելէ ձևացած է որ մէկտեղ կը միանան : Սամուկը ծնանելուն պէս մէկէն թել կը սկսի հիւսել . Էօվէնհոք բնախօսը կ'ըսէ թէ նորեկած մամուկներուն առջի անգամուան հիւսած թելերուն չորս հարիւրը մէկտեղ՝ մեծ մամուկի հիւսած մէկ թելին չափ հաստութիւն հազիւ ունին . ըսել է թէ ասոնց հիւսած չորս միլիոն թելը՝ մարդուս մէկ մազին հաստութիւնը չունին :

— Ի՞նչ դարուս սկիզբները Պոն առնունով բնախօսը նոր տեսակ մը պարտէզի մամուկ գտեր է, որ իր հաւկիթները հաստ մետաքսէ շինած

պարկի մը մէջ կը դնէ եղեր, և աս պարկերը գրեթէ մետաքսի նիւթով բանուած են եղեր . սակայն ան կարելի եղեր է հիւսուածքը քակել առանց աղէկ կերպով մը սանտրելու, որ մետաքսէ մոխրագոյն նիւթ մը դարձաւ . ասով կըրցաւ մաքուր ու փառաւոր որոգայթ մը հիւսել . հրամայեց որ անկէ ձեռնոց ու գուլպայ շինեն, ու տեսաւ որ նաև գէրմարդու մը ոտքին (որուն շերամի մետաքսով հազիւ ութը կմփօթըր ունկի թել կը բաւէր) զոյգ մը գուլպայ հիւսելու համար մամուկի թելէն իրեք ունկի բաւական էր : Ի՞նչ փորձերս ընելէն ետքը՝ թագաւորական ձեմարանին առջեւ հանեց իր գիւտը, ուղեւով ցուցընել աս միջատիս մարդկային ընկերութեան ունեցած օգուտները : Բայց Սէոմիւր ձեմարանէն քննիչ հաստատուելով, աս յոյսերը բոլորովին փախցուց, յայտնի ցուցընելով թէ անկարելի բան է մամուկները սանձել ու մէկտեղ ժողովելով սնուցանել : Չորս հինգ հազար զատ զատ խոր շերշինեց, անոնց մէջ ալ 50էն ինչուան 200 մամուկ կար, ու ձանձերով և արիւնով զիրենք կը սնուցանէր . բայց քիչ ատենէն տեսաւ որ պղտիկները մեծերուն կերակուր եղան, ու ամէն մէկ խորշին մէջ հազիւ մէկ երկու հատ մնացին : Ի՞նչ բանէս առաջ կուգայ, կ'ըսէ Սէոմիւր, հաւկիթներնուն շատութեանը համեմատ իրենց քիչութիւնը : Եւ թէպէտ կարենայինք ալ միացընել մամուկները, բայց օգուտ քաղելու համար պէտք է տեղոյն յարմարութիւն ալ նայիլ, ու վրանին մեծ հոգ ունենալ . ասկէ զատ՝ շերամներէն շատ աւելի մամուկ գտնելու է, ու մամուկին խողակը շերամի խողակին մաքրութեանն ու փայլունութեան անկարելի է որ հասնի : Սէոմիւր դարձեալ հաշիւ մը ըրեր է որ մէկ լիպրէ մետաքս բանելու համար 2304 շերամ պէտք է . և որովհետեւ 12 մամուկ հազիւ մէկ շերամի կը համեմատի, անոր համար նոյնչափ մետաքս բանելու

Համար պէտք է 27,348 մամուկ . դարձեալ մամուկին էգը միայն խողակ կը շինէ հակիթները մէջը դնելու համար . ուստի պէտք է որ նոյնչափ ալ արու ըլլան՝ որով 2304 շերամին բանածը 54,696 մամուկ հազիւ կրնան հիւսել :

Լ՛յնոց բնական նշանները :

Հոգեբանական :

Լ՛յն ամիսն է այգեկուծք ընելու ամիսը . վասն զի խաղողները լաւ հասունցած կ'ըլլան . իսկ խաղողին հասնելուն նշանը՝ ողկուզին կոթին սևնալն է :

Լ՛յն ամսուս մէջ կը չորցընեն նաև տանձը, խաղողը և սունկը՝ : Զմեռուան պտուղները կը ժողվեն, այսինքն տանձ, խնձոր ու սերկեւիլ¹, զղեար², յունապ, սին³ և այլն :

Լ՛յն պտուղներուն հասած ժամանակ կը որոշ իմանալը դժար է . վասն զի տարի կ'ըլլայ օր շուտ՝ տարի կ'ըլլայ որ ուշ կը հասնին, անկէ զատ՝ իրենց տեսակն ալ շատ տարբերութիւն կ'ընէ, և ինչուան նոյն ծառին վրայ եղածներն ալ ոմանք կանուխ կը հասնին ոմանք ետքը :

Ինչուզին վրայի կանաչ կճեպը հանելէն ետեւ՝ ողջերը կը չորցընեն կը պահեն, իսկ որդնոտածները կը ճզմեն ու եղը կը հանեն . աս եղը կը գործածուի վառելու, ներկերու հետ խառնելու, ու փայտերը փայլեցընելու :

Լ՛յնուս ետքերը հերկած ու պատրաստած արտերու մէջ կը ցանուի ցորենը . պարտիզպանը կը տնկէ մէկ քանի դիմացկուն բոյսեր, ծաղիկ պահողը արթուն կը կենայ՝ աշնանային ծաղկանց հունտերը ժողվելու, չորցընելու ու պահելու . մեխակներու

բողբոջները կը զատէ կը տնկէ . յակընթին սոխերը գետնի կամ թաղարի մէջ կը տնկէ :

Կը տնկէ նաև կակաչ, վարդ, հաղարջ¹, յասմիկ, և ասոնց նման ծաղկըներ :

Բիշատենէն քեզի ալ ուսմանց դաշտերը կը բացուին . հոն ալ առանց ցանելու ու ժողվելու վայելք չըլլար :

Ես մինչ կանխաւ 'ի գիւղս եկի
Մարգն էր կանաչ, օդ լուսաճեմ,
Կեանս հոսէին ակն արեգի
Ու աստեղք ծաղկանց նախանձընդդէմ :

Ի դաշտ 'ի բլուր և 'ի հովիտ
Զիս ձրգէին բնութեան վայելք
Իբր ըզմեղուս ծաղկանց փրթիթ .
Չըքնաղ աւուրցն արդ հասին ելք :

Ահա երկինք աղօտալոյս,
Մարմանդք ահա ծաղկանցն յուրաստ,
Ահա յերկնից ձիգ 'ի վայր կոյս
Համատարած մեզ առաքաստ,

Զոր հազիւ հազ 'ի միջրեայն
Պատառոտեն նետք արևուն,
Հակիրճ գործեալ զերեկորեայն
Տամուկ 'ի ցօղս առաւօտուն :

Սաղարթ սաղարթ, ո՛վ հիւր նախկին
Կենդանարար գարնան և զարդ,
Ի բարձրոտեան գեղնեալ դիտին
Ո՞րքեզ ձաղեալ հալածէ արդ :

Եւ զինչ, 'ի յօդս տարուբեր,
Զոտիւքս իսկոյն տալով գալար
Ի մեղմ չըրչիւն չըթանցդ յերբ
Զինչ խօսիցիս յուղիգ մոլար :

Զայն ասիցես, Դարձի են ժամք,
Յետ պարապոյ հանգէս գործոց .
Թէ կենցաղոյս տուրք ապաժամք
Միշտ յանցելոյն դիմեն 'ի ծոց :

Լըսեմ, սաղարթ, ըզձայնդ յոգիս .
« Մի մի օրերդ, ո՛վ Գրիգորն,
» Սահի կենաց ծառայդ զերդ զիս .
» Փութած ծաղկել մինչ ժամ դեռ է » :

ՏՆՏԵՍ ԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ԵՐԿՐԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆ

Ստորագրութիւն :

ՍՄԱՐՍԱԿԻՆ խիստ քիչ ալիւր կ'ելլէ, և անկէ շինուած հացը սև, ծանր, դառն ու անհամ ըլլալուն՝ մարդիկ խիստ քիչ կ'ուտեն : (Սարմ տերեւնե-

1 Մանիուր : 2 Ալա : 3 Մուշուր : 4 Իւլի :

1 Փրէկի Իւլիսի : 2 Իւլա :